

ΤΕΥΧΟΣ ΟΓΔΟΟ
2020/2

ΤΡΥΦΩΝΑΣ ΛΕΜΟΝΤΖΟΓΛΟΥ

Δικαιότερη κατανομή της γης, συγκέντρωση στις αγροτικές δραστηριότητες και ανάπτυξη του εγγραμματισμού

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Μαρξ και οι Ινδιάνοι. Από τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στην εμπειρική εθνολογία

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

Οι δύο ήλιοι καὶ ἡ κατάργηση τῆς ἐργασίας.
Ὁ Ἑγελος, ὁ Μὰρξ καὶ ἡ προστασία τῆς ἐλευθερίας

ΜΑΝΘΟΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΣ

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης

ΛΟΥΙΖΑ ΑΥΓΗΤΑ

Ο τόπος ως βλέμμα και η γεωγραφία ως πεδίο συγκρότησης της σύγχρονης τέχνης

KLAUS VIEWEG

Πέρα από τη Wall Street και την People's Republic.
Το τέλος του καπιταλισμού και το μέλλον του

ΟΥΡΑΝΙΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Βιβλιοκρισία: Κουρούτζας Χρήστος –
Εγκληματολογία της Γενετικής

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Βιβλιοπαρουσίαση: Βόλφγκανγκ Στρεκ – *Κερδίζοντας χρόνο.
Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού*

Ρ

Ι

Μ

Η

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Τιμή €9

ΚΡΙΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

KRISI

Biannual Scientific Review

Επικεφαλής σύνταξης

Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Κώστας Πασσάς

Συντακτική επιτροπή

Ελένη Βλάχου, Χριστίνα Δημακοπούλου, Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Κώστας Πασσάς, Αγγελική Πούλου, Κώστας Στεργιόπουλος, Μαρία Χολέβα

Επιστημονικοί συνεργάτες

Αραγεώργης Άρις (1961-2018), Γκιούρας Θανάσης, Jung Reinhard, Καλτσώνης Δημήτρης, Μαμουλάκη Έλενα, Μανιάτης Γιώργος, Μαθιόπουλος Ευγένιος, Μαυρουδέας Σταύρος, Μπάγκος Παντελής, Μπαλτάς Αριστείδης, Μυλωνάκη Ευγενία, Παπαδάτος Νίκος, Σακελλαρόπουλος Σπύρος, Σταυρίδης Σταύρος, Τύμπας Τέλης, Φαράκλας Γιώργος, Φουρτούνης Γιώργος, Χρύσης Αλέξανδρος, Ψύλλος Στάθης.

Επικοινωνία

www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας

Γεράσιμος Χολέβας

Σελιδοποίηση-παραγωγή

Μοτίβο Α.Ε.

Σχεδίαση ιστοσελίδας

Γιάννης Σακελλαρίου

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση

Εκδόσεις Τόπος

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 8 – 2020/2

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

Δικαιότερη κατανομή της γης, συγκέντρωση στις αγροτικές δραστηριότητες και ανάπτυξη του εγγραμματισμού: Μια εμπειρική μελέτη για την περίπτωση της Ελλάδας στα τέλη του 19ου αιώνα	5
Τρύφωνας Λεμοντζόγλου	

Ο Μαρξ και οι Ινδιάνοι. Από τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στην εμπειρική εθνολογία	43
Κώστας Γαλανόπουλος	

Οι δύο ήλιοι και η κατάργηση τής εργασίας. Ό Έγκελς, ό Μάρξ και ή προστασία τής έλευθερίας άπό τήν οίκονομική άνισότητα	67
Γιώργος Φαράκλας	

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης	89
Μάνθος Σαντοριναίος	

Ο τόπος ως βλέμμα και η γεωγραφία ως πεδίο συγκρότησης της σύγχρονης τέχνης	115
Λουίζα Αυγήτα	

Μετάφραση άρθρου

Πέρα από τη Wall Street και την People's Republic – Το τέλος του καπιταλισμού και το μέλλον του	135
Klaus Vieweg	

Βιβλιοκρισία

Κουρούτζας Χρήστος 2018. Εγκληματολογία της Γενετικής, Αθήνα: Πεδίο	155
Ουρανία Γεωργοπούλου	

Βιβλιοπαρουσίαση

Βόλφγκανγκ Στρεκ 2016. Κερδίζοντας χρόνο. Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού. Αθήνα: Τόπος	163
Αναστασία Ιωαννίδου	

Βιβλιοκρισία

Ουρανία Γεωργοπούλου*

Κουρούτζας Χρήστος 2018. *Εγκληματολογία της Γενετικής*, Αθήνα: Πεδίο.

Το «ένοχο» γονίδιο;

«Εκτέλεση με μια σφαίρα στην ψυχή

Το πτώμα διαμελίστηκε

Εις τα εξ ων συνετέθη.

Αυτά τα «εξ ων» δεν βρέθηκαν,

Ποτέ.

Ωστόσο καπνίζει ακόμα η ζωή»

(Καναβούρης 2018: 52).

Η πρόοδος της Μοριακής Βιολογίας, όπως υποστηρίζει ο Χανς Γιόνας, προσφέρει την πρακτική ελπίδα ότι εξουδετερώνοντας τις βιοχημικές αντιδράσεις γήρανσης ίσως παραταθεί η διάρκεια της ζωής. Θα πρέπει, ωστόσο, συνεχίζει, ν' αναρωτηθούμε για «την βιολογική σημασία της ισορροπίας ανάμεσα στον θάνατο και την αναπαραγωγή. Πριν απ' αυτό όμως, ερωτήματα όπως: Ποιοι θα είναι οι υποψήφιοι για μια τέτοια τύχη; Οι άνθρωποι με ιδιαίτερες ικανότητες και αξία; Οι κοινωνικά διαπρεπείς; Όσοι μπορούν να πληρώσουν; Όλοι;» (Γιόνας 2018: 73). Απάντηση στα παραπάνω μείζονος σημασίας ερωτήματα επιχειρεί να δώσει ο Χρήστος Κουρούτζας με το ογκώδες και πολυδιάστατο βιβλίο του *Εγκληματολογία της Γενετικής*.

Ειδικότερα, το κεντρικό ερώτημα της δικής του έρευνας είναι «Τι είναι παρέκκλιση και έγκλημα; Ποιος χαρακτηρίζεται ως παρεκκλίνων ή εγκληματίας και πώς; Ποιος ή τι γεννάει την παρέκκλιση και το έγκλημα;» (Κουρούτζας 2018: 31). Δεν πρόκειται απλά για μια διεπιστημονική – εγκληματολογική και κοινωνιολογική – προσέγγιση της γενετικής σκέψης, αλλά για μια ουσιώδη συμβολή που έρχεται να ταράξει τα «ήσυχια νερά» και να αποδομήσει νοητικές και επιστημονικές συμβάσεις ακολουθώντας τη διαδρομή του γενετικού υλικού από το εργαστήριο μέχρι την αίθουσα τοκετών (στην αισιόδοξη περίπτωση) ή του δικαστηρίου και του νεκροτομείου (στην αντίθετη), καταδεικνύοντας την ουσία της κυρίαρχης βιοπολιτικής σκέψης έτσι όπως διατυπώνεται από τον Φουκώ (Foucault 2012) για να περιγράψει τις τεχνικές διαχείρισης και ρύθμισης της ζωής και του θανάτου των ανθρώπινων πληθυσμών από τη νεωτερική εξουσία. Ορισμένοι θεωρητικοί της βιοπολιτικής τονίζουν τον αρνητικό χαρακτήρα της, την απώλεια της ατομικότητας και ιδιαιτερότητας, ενώ κάποιοι άλλοι τον θετικό και δημιουργικό. Στη σημερινή συγκυρία της πανδημίας του κορονοϊού η άσκηση βιοπολιτικής στην καθημερινή

* Η Ουρανία Γεωργοπούλου είναι βιολόγος, Διευθύντρια Ερευνών στο Εργαστήριο Μοριακής Ιολογίας του Ελληνικού Ινστιτούτου Παστέρ και μέλος της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Ινστιτούτου.

ζωή είναι ολοφάνερη. Όπως παραθέτει ο Κώστας Δουζίνας σε πρόσφατο άρθρο του σχετικά με το θέμα (Δουζίνας 2020), ο φιλόσοφος Roberto Esposito, ο οποίος ακολουθεί τη θεωρία του Φουκώ, αλλά αποφεύγει την καταστροφική άποψη του Αγκάμπεν, χρησιμοποιεί τον όρο «ανοσοασυλία» (Esposito 2008). Με τον τρόπο αυτό γεφυρώνει τη βιολογία με την πολιτική και τονίζει ότι όλες οι πολιτικές συγκρούσεις σήμερα έχουν στο επίκεντρό τους την επώδυνη σχέση μεταξύ πολιτικής και βιολογικής ζωής. Το βιβλίο του Χρ. Κουρούτζα διαβάζεται υπό το πρίσμα αυτής της οπτικής και αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, μία σύγχρονη διεπιστημονική προσέγγιση στον χώρο των κοινωνικών και βιοϊατρικών επιστημών τεκμηριώνοντας την άποψη ότι η κοινωνία δεν αποτελεί ένα «αποστειρωμένο» εργαστήριο γενετικής και ούτε μπορεί να προσλαμβάνεται ως κάτι τέτοιο.

Η μελέτη ξεκινά από την άνοδο και την κυριαρχία του θετικισμού κατά τον 19ο αιώνα, ενώ στη συνέχεια ο συγγραφέας επικεντρώνεται στην αναδυόμενη θεωρία της ευγονικής του Francis Galton, στην καθιέρωση των ιδεών του Cesare Lombroso, καθώς και στη θεωρία του εκφυλισμού, εισηγητής της οποίας είναι ο Γάλλος ψυχίατρος Benedict-Augustin Morel και επιφανής προπαγανδιστής της ο Max Nordau. Πρόκειται, πιο συγκεκριμένα, για την πεποίθηση ότι οι «φυσιогνωμικές» αποκλίσεις των ατόμων οφείλονται σε κληρονομικούς παράγοντες και είναι αποδεικτικά τεκμήρια νοσηρότητας και ψυχοπαθολογίας: οι «άλλοι», οι «διαφορετικοί», στιγματίζονται έκτοτε ως κατώτεροι, ως επικίνδυνοι που δεν πρέπει να συνυπάρχουν με την «υγιή κοινωνία» του έθνους, δεν πρέπει να αναπαράγονται και ενδεχομένως δεν πρέπει ούτε καν να επιζούν (καταναγκαστική ευθανασία, Ολοκαύτωμα/Σοά). Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο συγγραφέας παραγνωρίζει τη σημασία της θετικής ευγονικής κυρίως σε ό,τι αφορά στη «διόρθωση» γενετικών στρεβλώσεων ή στην πρόληψη και θεραπεία «κοινωνικών παθογενειών». Όμως, ιστορικά, όπως επισημαίνει ο Γ. Κόκκινος, είναι κομβικής σημασίας η κατανόηση της οργανικής διασύνδεσης που υπήρχε μεταξύ αρνητικής και θετικής ευγονικής, οι οποίες από κοινού προσέδιδαν επιστημονικό επίχρυσμα στον «μυστικισμό του αίματος», ήλεγχαν τη «γενετική αξία» ατόμων και ομάδων, ενώ, παράλληλα, ενσάρκωναν την «αναγεννητική βία», η οποία θα μπορούσε να ανασχέσει την κοινωνική νοσηρότητα και τη φυλετική παρακμή πραγματώνοντας τον ζωτικό μύθο ή την ουτοπική φαντασίωση του άριου κυρίως υπερανθρώπου, όχι για τις ανάγκες πλέον μιας αριστοκρατίας, αλλά της οργανικής φυλετικής κοινότητας και του υποστασιοποιημένου έθνους (Κόκκινος 2018: 90).

Η δυναμική του πεδίου της γενετικής επέφερε τη γενετικοποίηση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα η προβληματική να μεταφέρεται από το άτομο στην κοινωνία, όπου η «ανατομία του κυττάρου» μετατρέπεται σε «κοινωνική ανατομία», αναδεικνύοντας την «τάξη του γονιδίου» σε μέτρο ανάγνωσης του κόσμου, όπως σχολιάζει ο Χρήστος Κουρούτζας στο πρώτο κεφάλαιο που επιγράφεται «Επιστημονικός Προσδιορισμός» (Κουρούτζας 2018: 31). Ο νέος ορισμός της ευγονικής, τον οποίο διατύπωσε και πάλι ο Galton το 1904, θεωρώντας ότι πρόκειται για «τη μελέτη των κοινωνικά ελεγχόμενων παραγόντων, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι είτε για τη βελτίωση είτε για την παρακμή των φυλετικών χαρακτηριστικών των μελλοντικών γενεών, τόσο στο επίπεδο της σωματικής όσο και σε αυτό της πνευματικής υγείας», διατρέχει τον χρόνο έως το τέλος του Δευτέρου

Παγκοσμίου Πολέμου, κατά τη διάρκεια του οποίου εφαρμόστηκε το πρόγραμμα καταναγκαστικής ευθανασίας των διανοητικά υστερούντων και των κληρονομικά βεβαρυμένων (Aktion T4) και συντελέστηκε η βιομηχανοποιημένη γενοκτονία του Ολοκαυτώματος/Σοά.

Το εννοιολογικό δίπολο «διαφύλαξη/βελτίωση vs παρακμή/εκφυλισμός» οριοθετεί και την εσωτερική διάκριση της ευγονικής σε θετική και αρνητική, μολοντί η διολίσθηση από την πρώτη, που, ως γνωστόν, επιμένει στη διατήρηση και αναβάθμιση του βιολογικού κεφαλαίου ενός έθνους, στη δεύτερη, που περιστρέφεται γύρω από την έννοια της άμεσης και δραστηκής παρεμπόδισης του εκφυλισμού και της παρακμής, δεν υπήρξε ούτε συγκυριακή ούτε σπάνια. Απλώς δέσποσε. Πιο συγκεκριμένα, από τη μια πλευρά, το 1904, πριν ακόμα αρχίσει η μαζική ανθρωποσφαγή των δύο παγκοσμίων πολέμων, σύμφωνα με τον ιταλικό νόμο: «Τα άτομα που επηρεάζονται από διανοητικές διαταραχές οιασδήποτε αιτιολογίας πρέπει να κλείνονται σε άσυλο και να θεραπεύονται όταν είναι επικίνδυνα για τον εαυτό τους ή για τους άλλους ή όταν δημιουργούν δημόσιο σκάνδαλο και όταν δεν είναι ή δεν μπορούν να είναι κατάλληλα θεραπευμένοι να απομονώνονται οπουδήποτε αλλού»¹. Από την άλλη, ακόμα και το 1945, ενώ η ήττα της ναζιστικής Γερμανίας είναι πλέον προφανής, εξακολουθούν να δηλώνονται οι προθέσεις ανώτατων ναζι αξιωματούχων για την εξόντωση των καρκινοπαθών, των φυματικών και των ασθενών με σοβαρή καρδιοπάθεια. Ασφαλώς, κάτω από τους σωρούς των ερειπίων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δόθηκε η εντύπωση ότι θάφτηκε και η ευγονική που ήταν συνυφασμένη με την παλιά γενετική. Όμως αυτή επέζησε εξορκίζοντας τα ιστορικά δεινά που την βάραιναν και παίρνοντας νέες μορφές.

Μια ιστορική αναδρομή στην ιδεολογικο-πολιτική ταυτότητα των εργαστηριακών γιατρών, βιολόγων, είναι στο σημείο αυτό χρήσιμη, αν όχι αναγκαία. Όπως σημειώνει η Laura Otis, η βιολογική και η πολιτική σκέψη ήταν αλληλένδετες στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα (Otis 1994). Ενδεικτικά, ο παθολόγος, βιολόγος και πολιτικός Rudolf Virchow (1821-1902), που προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες στην ανθρωπότητα, υποστήριξε τις πολιτικές συνέπειες της έννοιας του «κυττάρου» ως βασικής μονάδας της ζωής που οριοθετούσε τον «εαυτό» από τον «μη-εαυτό», το οικείο από το αλλότριο. Το 1881 ο Élie Metchnikoff, διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο οι οργανισμοί υπερασπίζονταν τις επιθέσεις από εξωτερικούς «εισβολείς», προσδιόρισε «την ανοσολογία ως μία μορφή βιολογικής αυτοάμυνας».² Ο Koch, επίσης, γνώριζε ότι η «λανθάνουσα» πολιτική αποστολή του βακτηριολόγου είναι να αναζητήσει τρόπους εξάλειψης των παρασίτων για να μην υπάρξει περαιτέρω εξάπλωσή τους. Έκτοτε η βιοϊατρική και η πολιτική έγιναν συχνά πτυχές του ίδιου πολιτικού σχεδίου. Ο γιατρός «δεν ήταν απλά ένας φύλακας των άρρωστων», αλλά μεταβλήθηκε σε «βιολογικό στρατιώτη» και σε κοινωνικό μεταρρυθμιστή. Τα κρατικά ιδρύματα και οι οργανισμοί υγείας έγιναν

1 Απόσπασμα από το άρθρο 1 του ιταλικού νόμου N36 του 1904, ηλεκτρονική πρόσβαση: http://www.cartedalegare.san.beniculturali.it/fleadmin/redazione/Materiali/Legge_14_febbraio_1904.pdf.

2 Ρώσος ζωολόγος (1845-1816), γνωστός για την πρωτοπόρα έρευνά του στην ανοσολογία. Για την αναγνώριση της δουλειάς του στο πεδίο της ανοσίας του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Φυσιολογίας και Ιατρικής το 1908, από κοινού με τον Paul Erlich.

ρυθμιστές της «ζωής» των πολιτών. Η ασθένεια και το έγκλημα εμπεριέχονται στη γενεαλογία της βιοπολιτικής, εκεί όπου η εξουσία ασκείται μέσω νέων τρόπων διαχείρισης του πληθυσμού.

Η ιστορία της νέας γενετικής σκέψης αρχίζει ουσιαστικά από την ανακάλυψη της διπλής έλικας του DNA το 1953 (Watson & Crick 1953: 123-31) καθώς τα νέα επιστημονικά δεδομένα έγιναν πρόσφορο έδαφος για τις ηθολογικές μελέτες, οι οποίες με τη σειρά τους αποτέλεσαν το κύριο υλικό για την ανάπτυξη της ψευδοεπιστήμης της κοινωνιοβιολογίας. Η κοινωνιοβιολογία ήταν αρχικά μία προσπάθεια ενοποίησης της βιολογικής και της κοινωνικής συμπεριφοράς των ανθρώπων (Wilson 1975: 7-27, Κριμπάς 2007). Στόχος της ήταν η ανάδειξη της ενότητας του ανθρώπου με τη φύση και κατ' αυτόν τον τρόπο η επανενοποίηση των δύο αυστηρά οριοθετημένων «πεδίων», του επιστημονικού με το ανθρωπιστικό. Ωστόσο, αυτή η ανάγκη υπέρβασης της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στις δύο αυτές επιστημονικές κουλτούρες εκφράστηκε ανεπαρκώς με συνέπεια να ανάγεται μονομερώς το κοινωνικό στο βιολογικό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η κοινωνιοβιολογία, είτε είχαν επίγνωση είτε όχι οι θεράποντές της, να νομιμοποιεί επιστημονικά οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές σχέσεις, οι οποίες οφθαλμοφανώς παραπέμπουν στον νεοφιλελευθερισμό. Με την ανάπτυξη των εργαλείων της γενετικής μηχανικής γίνονται πλέον τα πρώτα πειράματα παραγωγής διαγονιδιακών οργανισμών τόσο στα φυτά όσο και στα ζώα, οπότε οι μεθοδολογίες της μοριακής βιολογίας εισβάλλουν δυναμικά σε όλους τους βιολογικούς κλάδους οικοδομώντας μια νέα ιδεολογική δυναμική και οδηγώντας στην έξαρση οξύτατων αντιπαραθέσεων, αβεβαιοτήτων και φόβων (Morange 2017: 555-578). Οπως σημειώνει ο Michel Morange, που εκτός από διαπρεπή μοριακός βιολόγος θεωρείται διεθνώς ένας από τους πιο σημαντικούς ιστορικούς των επιστημών της ζωής, είναι η Αμερικανίδα ιστορικός πολωνικής καταγωγής Lily Kay (1947-2000), η οποία περιέγραψε με τον πιο εύστοχο τρόπο τη μοριακή βιολογία ως μια νέα αντίληψη των έμβιων όντων. Η έννοια της πληροφορίας και της ανταλλαγής της κατέχει πλέον πολύ σημαντικό ρόλο στα μοριακά και γενετικά κείμενα όσο και σε αυτά των οικολόγων και ηθολόγων. Μια τυφλή και άκριτη εμπιστοσύνη στην αξία των ερευνητικών αποτελεσμάτων και των επιστημονικών γνώσεων αρχίζει να διαφαίνεται και να αντιμετωπίζει τους γενετιστές και τους μοριακούς βιολόγους σαν νέους ιερείς. Ο Morange εύλογα αναρωτιέται εάν «οι ένθερμοι οπαδοί της γονιδιακής θεραπείας δεν διαπράττουν το ίδιο λάθος με τους ευγονιστές, όταν επιθυμούν να δράσουν άμεσα στο γονιδίωμα για να διορθώσουν τα λάθη των γονιδίων, ενώ δεν ερευνούν εναλλακτικές λύσεις» (Morange 2017: 636). Στις μέρες μας, η βιολογία, η γενετική και γενικότερα οι επιστήμες της ζωής «μετασχηματίζονται» από την εκρηκτική ανάπτυξη των δεδομένων που αναδύονται από τα εργαστήρια σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα «υγρά» πειράματα της βιολογίας μεταμορφώνονται σε «στεγνά» πειράματα πληροφορικής. Δημιουργείται η εντύπωση ότι οι νέες αυτές γνώσεις αρκούν ώστε να μπορεί να γίνει εσκεμμένα τροποποίηση του γενετικού κώδικα των έμβιων όντων. Αναπτύσσεται η ιδέα ότι υφίσταται ένα ιερό καθήκον άμεσης κατά το δυνατόν μετατροπής, ταξινόμησης και συσχέτισης όλων των πειραματικών δεδομένων, τα οποία κατακλύζουν την επιστημονική κοινότητα με τη μορφή «τσουνάμι» (Lareau 2012), κάτι που αποβλέπει, σε τελική ανάλυση, στη δημιουργία μεγάλων βάσεων

δεδομένων, εξέλιξη που ενδεχομένως αναδιαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο η επιστημονική γνώση παράγεται, εξαπλώνεται και λειτουργεί. Η συνθετική βιολογία στις αρχές του 21ου αιώνα προσδιορίζει υψηλότερους στόχους και φιλοδοξίες ευελπιστώντας να δημιουργήσει πλήρως συνθετικούς οργανισμούς και ερωτοτροπώντας με την ιδεολογία του μετα-ανθρωπισμού. Ο μεταανθρωπισμός είναι ένα κίνημα που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1960, όταν αναδύθηκαν τα επιστημονικά επιτεύγματα στα πεδία της τεχνητής νοημοσύνης, της ρομποτικής και της γενετικής τεχνολογίας. Χρησιμοποιεί τις συγκεκριμένες αλλά και άλλες συναφείς επιστήμες και τεχνολογίες με στόχο να μεταλλάξει την κατάσταση της ανθρωπότητας ως συνόλου σε μια νέα κατάσταση βιολογικά και νοητικά βελτιωμένου ανθρώπου.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Hans Moravec, διάσημος ρομποτιστής και μετα-ανθρωπιστής, υποστηρίζει την ανάγκη κατασκευής αυτόνομων ρομπότ, ενώ, παράλληλα, οραματίζεται την εποχή που η ρομποτική «ζωή» θα ξεπεράσει την ανθρωπινή ως πιο ανθεκτική ενσάρκωση της ανθρωπίνης εξέλιξης (Μπαρμπούτη 2017).

Στο βιβλίο του ο Χ. Κουρούτζας διατρέχει χρονολογικά τη χάραξη αυτών των επιστημονικών και ιδεολογικών διαδρομών και θέτει το κρίσιμο ερώτημα: «Ποια θα είναι όμως η επίδραση της ευγονικής στη γενετικοποίηση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς μέσα από την ανάδυση του συστήματος γνώσης – εξουσίας της ‘νέας γενετικής’ από τις αρχές της δεκαετίας του ‘60;» (Κουρούτζας 2018: 118). Ποινικοποιείται το γονίδιο; Εξουσιάζει το γονίδιο; Δικάζει το γονίδιο; Είναι θύτης ή λυτρωτής; Όπως ισχυρίζεται ο συγγραφέας, «Η απόλυτη ‘εισχώρησή’ της γενετικής στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και η ‘μεταφορά’ της σκηνής του εγκλήματος στις αίθουσες των δικαστηρίων με στόχο το σχηματισμό δικανικής κρίσης, επαναπροσδιόρισε τη σχέση του ατόμου με την κοινωνία και τους θεσμούς, θέτοντας στο επίκεντρο του κοινωνικού ελέγχου και των σύγχρονων γενετικών αντεγκληματικών πολιτικών τα ‘υγρά του σώματος’ ως ‘βιολογικά πειστήρια’» (Κουρούτζας 2018: 282). Είναι ξεκάθαρη η άποψη του Κουρούτζα περί της εργαλειακής πρόσληψης και χρήσης του ανθρώπινου γονιδιώματος ως «πράγματος/υλικού» που επιδιορθώνεται και ανακατασκευάζεται, με όρους παντοδύναμου ή εφιαλτικού μετα-ανθρωπισμού». Άποψη που επικυρώνεται από τον Nicolas Rose, ο οποίος επιχειρηματολογεί ότι στην περιοχή του σώματος και του εγκεφάλου, οι πρακτικές διαχωρισμού βασίζονται στο δίπολο της κανονικότητας και της μη κανονικότητας, που είναι απότοκο της ιδέας ότι οι άνθρωποι ποικίλλουν μεταξύ τους και ότι οι περισσότεροι, αν όχι όλοι, φέρουν μοριακές παραλλαγές, οι οποίες μπορούν, υπό ορισμένες συνθήκες, να οδηγήσουν σε αντίστοιχες διαταραχές. Έτσι κι αλλιώς, όπως λέγεται, στο ανθρώπινο γονιδίωμα «το κανονικό είναι σπάνιο» (Rose 2017: 31).

Η συμβολή του βιβλίου του Χ. Κουρούτζα γίνεται ακόμα μεγαλύτερη εάν δοθεί η δέουσα σημασία στην ιδιαιτέρως πρωτότυπη και αναλυτική προσέγγιση που επιχειρεί στο ένατο κεφάλαιο του βιβλίου του, το οποίο φέρει τον τίτλο «Μεθοδολογία της εμπειρικής έρευνας». Στο κεφάλαιο ακολουθείται μια πολυμεθοδική ερευνητική διαδρομή που κλιμακώνεται από το εργαστήριο γενετικής έως τις αίθουσες των δικαστηρίων. Συγκεκριμένα εφαρμόζει ποιοτικές μεθόδους κοινωνικο-ανθρωπολογικής και ιστορικής έρευνας όπως: συμμετοχική παρατήρηση (σε εργαστήρια «ιατρικής» και «ιατροδικαστικής» γενετικής, καθώς και σε αίθουσες συνεδριάσεων των Ποινικών Δικαστηρίων του Εφετείου Αθηνών), προσωπικές συ-

νομιλίες με γενετιστές, ψυχιάτρους και ιατροδικαστές, ανάλυση αρχειακού υλικού (πρακτικά από δίκες του Εφετείου Αθηνών, συμπεριλαμβανόμενων των μαρτυριών των πραγματογνωμόνων κατά τη διάρκεια της δίκης, καθώς και των πραγματογνωμοσυνών τους). Με τη διαδικασία αυτή, ο συγγραφέας επιδιώκει και επιτυγχάνει τη σκιαγράφιση της γενετικοποίησης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, υπό το πρίσμα της κριτικής εγκληματολογίας και της κοινωνιολογίας της γενετικής.

Όπως σημειώνει ο Χ. Κουρούτζας, «η πρόσφατη ανάδυση της νανοτεχνολογίας οδήγησε στην τεχνολογικοποίηση των κοινωνιών και των ατόμων, επινοώντας τις νανοτεχνολογικές αντι-εγκληματικές πολιτικές, στο πλαίσιο των οποίων το έγκλημα αποτελεί ένα προβλέψιμο κοινωνικό φαινόμενο, ενώ ταυτόχρονα οι ειδικοί μπορούν να προγνώσουν την εγκληματική συμπεριφορά και να την καταστείλουν» (Κουρούτζας 2018: 542). Επιπλέον, οι «νέες ανακαλύψεις» στον τομέα της νανοτεχνολογίας μεταβάλλουν τα όρια του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, οδηγώντας σε νέες μορφές επιτήρησης και πειθάρχησης των σωμάτων. Είναι ιδιαίτερα τρομακτικό και επικίνδυνο το γεγονός ότι εφαρμόζονται νανοτεχνολογικές αντι-εγκληματικές πολιτικές για την «πρόγνωση» και «πρόληψη» του εγκλήματος. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι υπηρεσίες και τα προγράμματα στο πλαίσιο των οποίων και ειδικότερα με τη χρήση λογισμικού επιχειρείται η αποτροπή κυβερνο-επιθέσεων. Καλλιεργείται έτσι η πεποίθηση ότι οι φυσικές επιστήμες (με τη συνδρομή των βιοϊατρικών) είναι σε θέση να προβλέπουν και να ελέγχουν την εξέλιξη όχι μόνο φυσικών φαινομένων (π.χ. σεισμών), αλλά και κοινωνικών φαινομένων, όπως το έγκλημα.

Αναπάντητο παραμένει, εντούτοις, το ερώτημα εάν έχουμε τη βούληση και τις προϋποθέσεις για να αντισταθούμε στη δημιουργία των δυστοπικών κοινωνιών που εξεικονίζονται σε κινηματογραφικές ταινίες, όπως οι *Gattaca* και *Minority Report*.³ Υπό ένα τέτοιο πρίσμα, η διαπίστωση του Ηλία Κούβελα «πώς είναι δυνατόν ο κόσμος – σύμφωνα με την επιστήμη– να συγκροτείται από φυσικά σωματίδια ύλης χωρίς συνείδηση κι όμως να περιέχει συνείδηση, η οποία εκφράζεται με την ύπαρξη του ανθρώπινου νου;» (Παπαδόπουλος & Κούβελας 2011) αλλά και τα λόγια του Τόμας Μαν, «Στις μέρες μας η μοίρα του ανθρώπου εκφράζεται με όρους πολιτικούς», παραμένουν εξαιρετικά επίκαιρα.

Τι συμβαίνει στην πραγματικότητα; Τελικός στόχος εξακολουθεί να είναι η κατασκευή μιας «γονιδιακής αρχηγείας», η οποία θα εξουσιάζει τους περιθωριοποιημένους, ανήμπορους, γηράσκοντες και θνήσκοντες «φυσιολογικούς»; Με εξαιρετική ευθυβολία και ευθυκρισία προσεγγίζει το συγκεκριμένο ερώτημα ο Χ. Κουρούτζας κάνοντας μεία στη ρήση του Rifkin ότι «μερικοί γενετικοί μηχανικοί πιστεύουν ότι είναι αναπόφευκτη η ύπαρξη μιας μελλοντικής αριστοκρατίας» (Κουρούτζας 2018: 44).

Μήπως, όμως, τελικά, υφίσταται και μια αισιόδοξη εκδοχή των εξελίξεων, δεδομένου ότι έχουν ήδη αρχίσει να διαπλέκονται οι έννοιες της γενετικής και της κληρονομικότητας σε ένα πεδίο αλληλόδρασης πέραν της αναγωγικής αντίληψης

3 Η *Gattaca* είναι αμερικανική ταινία επιστημονικής φαντασίας παραγωγής 1997, την οποία σκηνοθέτησε ο Andrew Niccol. Ασχολείται με τις τεχνολογίες αναπαραγωγής που διευκολύνουν ευγονικές ιδέες και τις πιθανές συνέπειες τέτοιων τεχνολογικών εξελίξεων για την κοινωνία. Το *Minority Report* είναι του Steven Spielberg και βασίζεται στη σύντομη ιστορία «Η έκθεση για τις μειονότητες» του Philip K. Dick.

του «γονιδίου-κεντρικού παίκτη»; Το όνειρο μιας ανθρώπινης κοινωνίας υπό τον αποκλειστικό έλεγχο των γονιδίων – για να θυμηθούμε τα λόγια του Εντγκαρ Μορέν – «δεν θα οδηγούσε στον υπεράνθρωπο αλλά στον απάνθρωπο» (Μορέν 2018: 136). Θα συμφωνήσουμε τελικά μαζί του ότι «Η συνείδηση θα έπρεπε να είναι το μέλλον του ανθρώπου» (Μορέν 2018: 94). Ενσάρκωση της βιολογικοποίησης και ιατρικοποίησης της κοινωνίας αποτελούσε το Μουσείο Υγιεινής στη Δρέσδη. Οι ευγονιστές ναζί το χρησιμοποίησαν για την προώθηση της φυλετικής τους ιδεολογίας και των ευγονικών ιδεών, ενώ σήμερα αποτελεί «κόμβο για την επιστήμη, τον πολιτισμό και την κοινωνία».

Μήπως ο δημιουργικός εναγκαλισμός με την εσωτερική πολυπλοκότητα της βιολογίας είναι ή θα είναι στο μέλλον σε θέση να μας παράσχει τη δυνατότητα μιας καλής και υγιεινής ζωής για όλους, όπως θα όφειλε να προτείνει μια οραματική υπόσχεση της γονιδιωματικής ιατρικής; Άλλωστε, κανένα γονίδιο, καμιά χημική βάση, καμιά εντολή δεν μπορεί να γίνει παντοδύναμο/η γιατί πάντα θα ισχύουν τα λόγια του Ποιητή:

«[...]κάθε τι είναι πιο λίγο απ' ό,τι είναι, κάθε τι είναι πιο πολύ»
(Celan 2018: 131).

Βιβλιογραφία

Γιόνας Χ. 2018. *Η αρχή της ευθύνης: Αναζητώντας μια ηθική για τον τεχνολογικό πολιτισμό*, μτφρ. Ντ. Σαμοθράκη – Θ. Στουφής, Αθήνα: Αρμός.

Δουζίνας Κ. 2020. «Πανδημία, βιοπολιτική και ανοσοασυλία», *Η Αυγή*, 12 Απριλίου, 20-21.

Καναβούρης Κ. 2018. *Αποθήκη Καταλοίπων Ηδονής*, Αθήνα: Μελάνι.

Κουρούτζας Χ. 2018. *Εγκληματολογία της Γενετικής*, Αθήνα: Πεδίο.

Κόκκινος Γ. 2018. *Η ευγονική δυστοπία: Διαδρομές ιδεών*, Αθήνα: Θίνες.

Κριμπάς Κ. 2017. *Κοινωνιοβιολογία*, Αθήνα: Κάτοπτρο.

Μορέν Ε. 2017. *Γνώση, Άγνοια, Μυστήριο*, μτφρ. Γ. Καυκιάς, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Μπαρμπούτη Α. 2017. «Μετανθρωπισμός και Ευγονική: Σημεία σύγκλισης και απόκλισης», ανακοίνωση στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιατρικής Ηθικής και Βιοηθικής, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος.

Παπαδόπουλος Γ.Χ. & Κούβελας, Η. 2011. *Το σύμπαν των εγκεφάλων*, Αθήνα: University Studio Press.

Celan P. 2018. *Καμπή Πνοής*, μτφρ. Μ. Καρδαμίτσης, Αθήνα: Κίχλη.

Esposito R. 2008. *Βίος. Biopolitics and Philosophy*, μτφρ. T. Campbell, University of Minnesota Press, Minneapolis and London.

Foucault M. 2012. *Η Γέννηση της Βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο Κολέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*, Αθήνα: Πλέθρον.

Lareau D. 2012. *The data tsunami. Healthcare IT news*, στον ιστότοπο: <http://www.healthcareitnews.com/blog/data-tsunami>, ηλεκτρονική πρόσβαση Μάιος 2018.

Morange M. 2017. *Ιστορία της Βιολογίας*, μτφρ. Λ. Λάκκα, Utopia: Αθήνα.

Otis L. 1994. *Organic Memory: History and the Body in the Late Nineteenth & Early Twentieth Centuries*, University of Nebraska, Lincoln & London.

Rose N. 2017. *Κανονικότητα και παραλλαγή σε μία βιοιατρική εποχή*, μτφρ. Β. Λέκκα, Αθήνα: Πλέθρον.

Watson J.D. & Crick F. 1953. "The Structure of DNA", *Cold Spring Harbor Symposia on Quantitative Biology* 18, 123-31.

Wilson E.O. 1975. *Sociobiology, The New Synthesis*, Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press.

Στα ελληνικά η λέξη «κρίση» συμπεκνώνει τουλάχιστον δύο μεγάλες κατηγορίες νοημάτων. Αφενός, παραπέμπει στις έννοιες της απόφασης, της άποψης ή της γνώμης και, σε στενή συνάφεια με αυτές, στις έννοιες της κριτικής, της αξιολόγησης και της δίκης. Έτσι κάποιος/ου η «κρίση» μπορεί, παραδείγματος χάρη, να επηρεαστεί από την υπερβολική χρήση αλκοόλ· οι δικαστικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και τα επιστημονικά άρθρα περνάνε από «κρίση». Αφετέρου, παραπέμπει στις καταστάσεις εκείνες, στις οποίες η αναπαραγωγή της προηγούμενης, της κανονικής ή ομαλής συνθήκης είναι δύσκολη ή αδύνατη. Έτσι, για παράδειγμα, κάνουμε λόγο για «κρίση» άσθματος όταν το αναπνευστικό σύστημα δεν λειτουργεί κανονικά ή για οικονομική «κρίση» όταν το οικονομικό σύστημα δεν αναπαράγει ομαλά τον εαυτό του.

Η πρώτη σημασία προκύπτει από το αρχαιοελληνικό ρήμα «κρίνω», το οποίο αρχικά σήμαινε «διαχωρίζω», αλλά αρκετά νωρίς (στα ομηρικά χρόνια), επίσης, «αποφασίζω». Η δεύτερη σημασία, η οποία είναι και μεταφορική, προκύπτει –σύμφωνα με τους περισσότερους λεξικογράφους– ως μεταφραστικό δάνειο ή αντιδάνειο από τα λατινικά ή τις λατινογενείς γλώσσες. Η «κρίση» έγινε *crisis* (λατ., αγγλ. & ισπ.), *crise* (γαλλ.) και *crisi* (ιταλ.) και κατόπιν «κρίση». Με αυτό τον τρόπο, ενώ τα λατινικά, οι λατινογενείς γλώσσες και τα αγγλικά έχουν δύο όρους για να αποτυπώνουν τις δύο διαφορετικές οικογένειες σημασιών (*iudicium*, *judgement*, *jugement*, *juicio*, *giudizio* για την «κρίση» και *crisis*, *crise*, *crisi* για την «κρίση»), τα ελληνικά περιορίζονται σε μία και μόνη λέξη, την *κρίση*.

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, ήδη από τα αρχαία ελληνικά, μπορούμε να ανιχνεύσουμε κάποιες χρήσεις της λέξης, οι οποίες συμπεκνώνουν και τις δύο σημασίες. Έτσι, η «κρίσις» μπορεί να σημαίνει το κρίσιμο σημείο μιας αρρώστιας, το σημείο όπου “αποφασίζεται” η τύχη της ζωής του ασθενούς. Επίσης, κατά ενδιαφέροντα τρόπο, η φιλοσοφία, σε ανεξάρτητους μεταξύ τους κλάδους, έχει φέρει κοντά τις δύο σημασίες, οι οποίες συμπεκνώνονται στη μία και μοναδική ελληνική λέξη. Για παράδειγμα, στη φιλοσοφία και την ιστοριογραφία της επιστήμης η κρίση σηματοδοτεί μια κατάσταση, κατά την οποία το κυρίαρχο Παράδειγμα αδυνατεί να αναπαραγάγει ομαλά την κυριαρχία του εξαιτίας μιας πλειάδας εμπειρικών ανωμαλιών. Η κατάσταση αυτή, παράλληλα, ωθεί στην όξυνση της κριτικής και στην ανάληψη μιας σειράς αποφάσεων ή αξιολογήσεων, οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στο παρελθόν. Αντίστοιχα, αλλά με αρκετές διαφορές, στον χώρο της πρακτικής φιλοσοφίας, η έννοια της κρίσης σηματοδοτεί την απουσία εγκαθιδρυμένων κριτηρίων για την ανάληψη και τη νοηματοδότηση μιας πράξης – κατάσταση η οποία αναγκαία ωθεί στην κριτική και την απόφαση.

Μοιάζει, λοιπόν, η κρίση όντως «να γεννά ευκαιρίες», όχι όμως αυτές που εννοούν οι επιτήδριοι της αναπαραγωγής της υπάρχουσας κατάστασης. Η “κρίση” επισύρει ‘κρίση’. *Κρίση* λοιπόν...

